

Kitap Tanıtımı / Book Review

**DR. ENGİN ÇETİN'İN HEKİMOĞLU ALİ PAŞA, PAŞALAR ÇAĞININ
ŞEYHÜLVÜZERASI BAŞLIKLİ KİTAP İÇİN YAZDIĞI DEĞERLENDİRME YAZISINA
KİTABIN MÜELLİFİNİN CEVABI**

Mehmet Yılmaz AKBULUT¹

Öz

Bu yazı Dr. Engin Çetin tarafından bu derginin 78. sayısında yayımlanan müellifi olduğum kitap hakkında yazılan değerlendirme yazısına cevaben yazılmıştır. Söz konusu tenkit yazısı, 600 sayfalık eserin ilk bölümünün toplamda yaklaşık otuz sayfalık kısmındaki beş sayfadaki bazı paragraflara ve dipnotlara odaklanmış, bir sadrazamın yetmiş yıllık serencamını, kariyerini, siyasetini ve ilişkilerini kapsayan onlarca iddia, çıkarım, tez, hipotezden meydana gelen örgü hakkında faydalı bir yorum yapmamıştır. Söz konu beş husus hakkında gerekli cevaplar verilmiştir. Tenkit adı altında yayımlanan, kitabı tenkit etmekten ziyade anlatı ve kurgu ile irtibatsız bilgilerin sunulduğu bu yazı kitabın kurgusu, yapısı ya da tarihsel tezleriyle alakalı herhangi bir değişikliği icap ettirmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Hekimoğlu Ali Paşa, Defteroloji, XVIII. Yüzyıl

**THE AUTHOR'S RESPONSE TO DR. ENGİN ÇETİN'S REVIEW OF THE BOOK
HEKİMOĞLU ALİ PASHA, PAŞALAR ÇAĞININ ŞEYHÜLVÜZERASI**

Abstract

This article is written in response to the review of my book by Dr. Engin Çetin published in the 78th issue of this journal. The review focuses on some paragraphs and footnotes in five pages of the first chapter of the 600-page book, which is about thirty pages in total, and does not make any valuable comment on the organization of dozens of claims, inferences, theses, hypotheses, which covers the seventy-year career, politics, and relations of a grand vizier. Necessary answers have been given on the five issues in question. This review, which is published under the title of criticism, does not criticize the book, but rather presents information that is unconnected with the narrative, and does not necessitate any change in the structure or historical theses of the book.

Keywords: Hekimoğlu Ali Pasha, Defterology, XVIIIth century

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, myakbulut@29mayis.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9299-7498

Başvuru Tarihi (Received):

Kabul Tarihi (Accepted): 26.01.2024

Dr. Engin Çetin'in *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*'nin 78. sayısında (2023, s. 511-521) yayımlanan, müellifi olduğum *Hekimoğlu Ali Paşa Paşalar Çağının Şeyhülvüzerası* başlıklı kitap hakkında yazdığı tenkide cevaben bu yazıyı kaleme alma ihtiyacı duydum.

Dr. Çetin'in, "biyografi sahasının problematiklerinden ziyade *defteroloji*'nin biyografi inşasındaki yeri ve önemini göstermek *kaygısı*" ile yazdığı bu yazı, esere teknik manada katkı sağlayabilecek birtakım arşiv kayıtlarına işaret eder ki bu özel ilgisi için kendisine müteşekkirim. Bununla birlikte Dr. Çetin'in bu katkılarının inşa edilen biyografinin "omurgası", esası ve nihayet tarihî tezleri ile bir alakası bulunmamaktadır. Münekkit henüz yazısının özet kısmında "Bu vesileyle gerekli akademik donanım ve doğru metodolojiye sahip olunmadan yazılan biyografilerin ne tür hata ve eksiklikler içerdiği misalleriyle gösterilmiştir." ifadesiyle tüm eseri kuşatacak bir değerlendirme yapmayı vaat etmiştir. (Çetin, 2023: 511) Her ne kadar bu ifade ilan edilen "kaygı" ile çelişiyor olsa da yazı cüzi ilaveler ve havalı malumatfuruşluklar dışında biyografinin kurgusunu ya da yapısını değiştirebilecek herhangi bir katkı sunmaz. Kitabın yapısında bir değişikliğe yol açamayan toplam beş husus, müphem imalarının, kitap yerine müellifi hedef alan bilgisizlik ve tecrübesizlik ithamlarının aralarına serpiştirilmiştir.

Söz konusu tenkit yazısı, 600 sayfalık eserin ilk bölümünün toplamda yaklaşık otuz sayfalık kısmındaki beş sayfadaki bazı paragraflara ve dipnotlara odaklanmış, bir sadrazamın yetmiş yıllık serencamını, kariyerini, siyasetini ve ilişkilerini kapsayan onlarca iddia, çıkarım, tez, hipotezden meydana gelen örgü hakkında faydalı bir yorum yapmamıştır. Dr. Çetin'in "omurga" ilan ettiği noktalardaki katkılarına ve düzeltilerine ilişkin cevaplarımı aşağıda serdederken, kitabın yapısını değiştirmeyen ve bazıları kitabın yapısıyla ve metnin akışıyla tamamen alakasız olan bu hususların nasıl "daha değerli" bir eser ortaya çıkmasına katkı sağlayacağını, *tarihçilerin* takdirine bırakıyorum.

1- (Akbulut, 2022: 57) hakkındaki yoruma cevaben: Dr. Çetin "arşiv kaynaklarının kullanımına dair ilk ciddi hataların paşanın babası Nuh Efendi'nin biyografisinde" olduğunu iddia eder ve defter kayıtlarından Nuh Efendi'nin sercerraah olarak 1670'te maaş almaya başladığını tespit ve bu tespitin üzerine biyografinin kurgusunun bozulduğunu ilan eder. Eleştiriye konu edilen paragrafta peşinde olunan soru Nuh Efendi'nin İstanbul'a geldiği yıllar olmakla, rastlanılan en erken kayıt olan 1664 tarihli defterdeki *Nuh* ismi hem metin içinde hem de dipnotta ihtiyat ifadeleri ile sunulmuş, defterdeki bu kişinin Nuh Efendi'ye dair ilk işaret *olabileceği* kaydedilmiştir. Fakat bu ihtiyatın bir neticesi olarak söz konusu tarih Nuh Efendi hakkında en erken kayıt ilan *edilmemiş*, hemen o satırlarda en erken tarih olarak başka bir vesika üzerinden 1667 tarihine işaret edilmiş ve bu vesikanın "Nuh Efendi'nin İstanbul'da rastlayabildiğimiz ilk izi" (s. 57) olduğu açıkça yazılmıştır. Bu 1667 tarihli belge, defter serilerinden desteklenmediği için Dr. Çetin tarafından makbul görülmemiştir. Münekkit defterler yerine tenkit etmek istediği kitaba odaklansaydı, sayfa 55'ten itibaren biyografinin nasıl kurgulandığını görür, 1670 tarihli kaydın ancak bir dipnot eki olabileceğini anlardı. Bu sayfalarda Nuh Efendi'nin vefat tarihi ve kaynakların zikrettiği ölüm yaşı üzerinden doğmuş olabileceği tarih aralığı tahmin edilmiş, bu bilgi ile Padova Üniversitesi kayıtları taranarak Girit kökenliler aranmış, baba adı, 1670-1673 Girit tahriri ve Nuh Efendi'nin tercüme ettiği eserdeki ipuçları üzerinden İstanbul'a ne zaman gelmiş olabileceği tartışılmıştır. (s. 55-57) Girit tahriri dolayısıyla bu varış tarihinin 1670 öncesi olduğu aşıkâr olmuş ve bu bilgiye göre bazı izler aranmıştır. Öte yandan bir arka sayfa çevrildiğinde de "Vesikalar Nuh Efendi'yi 1667'den sonra bir daha ancak yedi sene sonra İshakça Kalesi'nde seferler sırasında Sultan IV. Mehmed ve Fâzıl Ahmed Paşa'nın yanında karşımıza çıkartır" (s. 58.) cümlesi görülebilir. Bu durumda Nuh'un 1667 ile 1674 arasında bir tarihte cerrah sınıfına geçtiği ortaya çıkmıştır. Biyografik anlatının hangi bilgilerle, nasıl inşa edildiğini anlamak için hiç vakit ziyan etmeyen Dr. Çetin kitapta bu ve başka bağlamlarda kullanılan bir defter serisinden 1670 tarihli "Akbulut'un tespit edemediği" bir *ibtida kaydı* "bulmuş" ve transkribe ettiği bu kaydın tüm kurguyu değiştireceği iddiasına kolaylıkla

varabilmiştir. 1670 tarihli kayıt kitabın bu bölümünün ya da bu sayfaların herhangi bir iddiasını ya da kurgusunu değiştirmemektedir. Zira kitabın kurgusu bu bilgiyi desteklediği gibi, mevcut diğer belgeler bunu yalanlamaz. 1667 tarihli belgede Nuh bir *tabib* olarak karşımıza çıkar. (“Vesikanın imza kısmında “Bende Nuh Tabib” bulunur”, s. 57, d.n. 30.) Öte yandan kitabın anlatısı Nuh’un ne zamandan itibaren sercerrah olarak maaş aldığını herhangi bir şekilde sorgulamaz, ki böyle bir kayıt bulununca kurgu değişsin. Diğer bir husus, sercerrahlık maaş başlangıcı kaydının 1670 tarihli olması 1667 tarihli Nuh Efendi’nin *tabip* olarak istihdam edildiğine dair vesikayı nasıl kadük bıraktığıdır. Bir şahsın İstanbul’daki kronolojik olarak ilk izini arayan tarihçi, defterde daha sonra bir kayıt bulursa önceki tarihli kayıtları görmezden gelmek zorunda mıdır? Dr. Çetin’in, “her hâlükârda bunun defter kaydına ulaşılması gerekir” ve “Akbulut’un Nuh adlı bir tabibin 1667’de terakki alarak 50 akçe yevmiyeye ulaştığına dair perakende evraka dayandırdığı iddiası ise defter serileri üzerinden desteklenmelidir” gibi kendini tekrar eden hükümleri bu sorulara cevap vermekten uzak olup tarih yazımı ve tarihsel biyografi sahası için de yersiz ve mesnetsiz gözükmektedir.

1670 tarihli Nuh Efendi’nin ibtida kaydı, *Hekimoğlu Ali Paşa* biyografisinin kurgusunda hiçbir değişikliğe yol açmadığı gibi, Nuh Efendi’nin kitapta kurgulanan hayat hikâyesinde de bir farklılaşmaya yol açmaz. Bu kayıt kitabın yeni baskılarında sayfa 58’deki 33. dipnota zeyl edilebilecek bir malumdur.

- 2- (Akbulut, 2022: 58) hakkındaki yoruma cevaben: Kitabın bu sayfasında Nuh Efendi için kullanılan belgenin bir maaş geliri olmadığı, belgenin bir tahvil tezkiresi olduğu hususu doğrudur, bu düzeltme için Dr. Çetin’e müteşekkirim. Bu hatamın düzeltilmesi önemli ve değerlidir. Fakat bu hatamın, biyografinin yapısı ve Dr. Çetin’in vurguladığı “doğru bir kronoloji” inşa etme gayesine nasıl zarar verdiği belirsizdir. Nuh Efendi’nin tasarrufundaki bir mukataadan hazineye para yatırıldığını gösteren bu belge, bahsedilen miktar paranın Nuh Efendi’nin *tasarrufunda* olduğunu göstermektedir; nitekim 57. sayfadan 58. sayfaya kadar metin takip edildiğinde biyografinin Nuh Efendi’nin mühtedi bir tabiplikten varlıklı bir saray hekimliğine giden serencamına işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bunun dışında başka bir yorum yapılmamış, bu veriler sunulduktan sonra şu ifade bir uyarı olarak düşünülmüştür: “Hekim ve cerrahbaşların edindikleri servetlerin kaynaklarını tam olarak tespit etmek hayli zordur.” (s. 59) Biyografinin ve hatta söz konusu paragrafların bağlamını, dipnotların cımbızlanmasına ve katalog taramasına terk eden Dr. Çetin, bir buçuk sayfa boyunca Nuh Efendi’ye verilen mukataanın kayıtlarını takip eder ve bu uyarıyı dikkate almaz. Kendi tavsiyesi olan akademik metinlerde “ağyârını mâni” etme ilkesine sadık kalmadan bağlamsal değeri olmayan (ama tabii değerlendirme yazarının defterler konusundaki yeterliliğini ortaya koyan) bilgiler tadat eder durur. Belki ileride Nuh Efendi için yazılacak bir biyografide cüzi bir mana ifade edebilecek olan bu transkribe edilmiş kayıtların, Ali Paşa biyografisinin yapısıyla, “omurgasıyla” ne ilgisi olduğunun bir izahı yine sunulmaz. Bu bilgilerin eserde olması gerektiği hükmüne nasıl varıldığı hususu ise, Dr. Çetin’in defterler hakkında aktardığı didaktik bilgilerin arasında kaybolup gitmiş gözüküyor. Bu satırlarda kitabın eleştirisi artık geri plana düşmüş, taramalar neticesinde çıkan bilgiler yorumlanmaya başlamıştır. Münekkit de durumun farkına varıp “bu veriler müstakil bir başka incelemeye konu edilecek kadar önemlidir” ifadesiyle bu tuhaf durumu özetler. Kitabın herhangi bir yerinde ihtiyaç duyulmamış, bütünü ne kadar gösterdiği tartışmalı, gereksizliği şüphesiz bilgiler bir buçuk sayfa boyunca çeşitli transkripsiyonlarla bezenir.

Öte yandan Nuh Efendi’nin “bulduğu” maaş kayıtlarını takip eden Dr. Çetin, bir defterde Nuh Efendi’nin ölüm tarihine de rastlar, iyi ki de rastlar; aksi hâlde dönemin birçok kaynağında maruf olan, hatta ikincil literatür için de harçalem bir bilgi olmuş bu vefat tarihini defter kayıtlarından takip etmek gibi keyifli ve eğitici bir faaliyetten mahrum kalırdık. Kitapta sayfa 57 (d. n. 25) ve sayfa 67 (d. n. 82)’de iki farklı çağdaş kaynak üzerinden, Nuh Efendi’nin ölüm

sebebi, ölüm yaşı ve tam tarihi verilmiştir. Bu kitaptan önce de malum olan bir tarihin bir defterdeki “müteveffâ keşidesi” sayesinde münekkit tarafından tespit edilmesi ve bu defter kaydının kitapta görülmemiş olması “akademik donanımdan yoksun olmak” manasına mı gelir? Akademik donanımın Dr. Çetin tarafından nasıl tanımlandığını bilemiyorum, ama bu yorumlara uygun bir tanımlı olduğunu da henüz görmedim. Bir defterden, kitabın içinde olan bir bilgiyi bulup bunu “ihmal edilen bu ayrıntılar esasen biyografinin en önemli unsurlarıdır” ifadesiyle sunmak ve mevcut bilgiyi zikretmemek en hafif ifadesiyle ‘akademik nezaketten yoksun olmak’tır. Tabii kitabı okumamış olup bu değerlendirmenin ışığında hareket edenler için, kitapta Nuh Efendi’nin ölüm tarihi verilmemiş intibasının yaratılması başarılıdır. Bir ibtida kaydı ile kronolojinin çöktüğüne inanacak naif okurlar bu “müteveffâ keşidesini” görünce kitabın münekkit tarafından ‘âdeta yeniden yazılmış’ olduğunu ilan edebilirler.

- 3- (Akbulut, 2022: 78) hakkında yoruma cevaben: Ali Paşa’nın gençlik yıllarındaki kariyer çizgisinin takip edildiği sayfaların ilk kısımları için Dr. Çetin tarafından bir eleştiri getirilmiş, “arşiv kaynaklarının kullanımını bakımından ciddi hatalardan” söz edilmiştir. 1705 tarihinde Ali Bey’in kapıcıbaşı olarak tayin edildiğini tespit eden münekkit bu tespitinde haklıdır, fakat bu bulgunun kitabın kurgusunda neyi değiştirdiğini, mevcut yapıda hangi iddiaları ve çıkarımları hatalı kıldığını izah etmez. Diğer arşiv vesikalarından ve kaynaklardan incelikte takip edilerek kitapta, Paşa’nın 1707 yılından önceki tarihlerde Enderun’da bulunduğu ortaya konulmuş, Çorlulu Ali Paşa çevresinden olması hasebiyle faaliyetleri ve ilişkileri geniş bir siyasi örgü içinde ele alınmıştır. (s. 70-71) Öte yandan Ali’nin 1704 yılının Kasım ayında İstanbul’da hangi mahalledeki hangi evde ikamet ettiği ve bunu takip eden yıllarda Enderun’dan kapıcıbaşılığa geçtiği ifade edilmiştir. (s. 71-72) Kitapta bir Mühimme hükmüne istinaden Ali Paşa’nın “en geç” 1711 tarihinde kapıcıbaşı olduğu bilgisi verilmiş (Dr. Çetin bu bilgiyi de geçersiz ilan etmiştir, oysa kendi bulduğu yeni bilgi bu durumu teyit etmektedir) ve tüm kurgu 1711’den geriye doğru inşa edilmiştir. Daha da önemlisi kitapta biri Ali Paşa’nın oğlu olmak üzere dört çağdaş kaynağın Ali Paşa’nın silahşorluk ve kapıcıbaşılık kariyerleri hakkındaki bilgileri karşılaştırılmış, en az 1706’dan önce silahşor ve kapıcılığının olduğu izah edilmiştir. (s. 72-73) Dr. Çetin tüm anlatıyı ve onu teyit eden sair vesikayı görmeyerek (ya da görmezden gelmeyi tercih ederek) ‘benim gördüğümü görmeden biyografi yazılmaz’ iddiasını desteklemek gayretiyle bir defter serisinden Paşa’nın 1705 tarihli kapıcıbaşı olarak atanma kaydının bir suretini “bulmuştur.” Halbuki münekkit, çok değil, bir arka sayfaya dikkatlice baksaydı (s. 77) silahşorlerin tayinatlarının örneklenmesi için söz konusu defter serisinin kullanıldığını görecekti, “araştırmacıların arşiv bilgisinin” eksik olması hakkında verdiği hükümler üzerine bir kere daha düşünme ihtiyacı duyacaktı. Ya da ileriki bölümlerde, Ali Paşa’nın siyasi kariyerine *doğrudan* taalluk eden yerlerde bu defter serisinin kullanıldığını görebilirdi. (s. 319; 329; 433). Böyle bir zahmet yerine, yine efrâdını câmi, ağyarını mâni etmeyerek hem ruus hem de ibtida tezkiresini ayrı ayrı transkribe eden Dr. Çetin, okurlarını arşiv prosedürleri ve paleografya bilgisiyle etkiler. Biyografik kurgunun ve ulaşılan kaynakların bir başarısı olarak bu bilgi, kitapta erişilememiş olsa da çapraz okumalar sayesinde çıkarım olarak sunulmuş, Ali Paşa’nın Çorlulu Ali Paşa ile ilişkisi, Çorlulu’nun azlinden sonra gözden düşmesi bağlamında kuvvetle ve defalarca vurgulanmıştır. (s. 71-72; 74-76; 78-79; 81) Münekkit, “paşanın biyografisinin yedi yıllık hatayla kurgulandığı” hükmüne sadece tespit ettiği kayıt sayesinde erişebilmiştir. Kitabın bu sayfalarında Enderun’da kapıcıbaşılığa geçişin tarihinin tam olarak tespit edilemediği için sunulan yorumlar ve bu yorumlar sayesinde erişilen yeni kaynaklar söz konusu tarih aralıklarına göre kurgulanmış, böyle bir tarihin ileride tespit edilebileceği varsayılan bir bilgi olduğu göz önünde tutularak hareket edilmiştir. Ali’nin Okçuluk Sicil defterinden 1706-1710 yıllarında “Ali Bey, Hekimbaşızâde Silahşor” olarak kaydedildiği bilgisi ile (s. 72) 1706 yılı öncesinde Enderun’da izi aranmış, çeşitli vesikalarda tespit edilen ‘Ali’ler’ buna göre değerlendirilmiştir. Bu bilginin mevcut kurguyu değiştirmede, münekkittin işaret ettiği iki-üç sayfalık kısma bakılarak anlaşılabilir.

Bulunan bu ibtida tezkiresi ve ilgili ruus kaydı ile Ali Bey ile birlikte neredeyse yirmi alakasız zatın mahlullerinden derlenen maaş kayıtlarına ulaşan münekkit, bu başarısının “araştırmacıların bürokratik işleyiş ve defter serilerine dair bilgi ve tecrübelerinin önemini göstermesi bakımından oldukça kıymetli” olduğunu ifade ederken, bu tespitlerin biyografinin kurgusu ile ilgili ne sonuçları olduğunu bir sır gibi saklar.

Kitabı değerlendirmek yerine defterlerden bulduğu bilgi parçalarını yazısında ön plana çıkararak münekkit, irabta mahalli meşuk bilgilere ulaşabilme yeterliliğini birkaç kez daha gösterir. Öte yandan kitap hakkında “Ali'nin Enderun'a alınıp alınmadığı, alındıysa hangi görevlerde bulunduğu ve silahşorlüğünün mahiyeti çoğu zaman muğlak ifadelerle geçiştirilmiştir” cümlesini tenkidinde zikreden Dr. Çetin'in sayfa 69-82 arasındaki kısımları “geçitirdiği” böylece aşikâr olur. Tüm bu alakalı-alakasız bilgi ve iddia izdihamı içinde değersizleştirme işi hedefine ulaşmıştır: Bakın minare eğri!

- 4- (Akbulut, 2022: 85) hakkındaki yoruma cevaben: Bu noktadan sonra Dr. Çetin'in yazısı belge terminolojisi hakkındaki bir hataya odaklanır. Kullanılan bir “sebeb-i tahrir” ferman olarak referans verilmesinin “ciddi hatalara sebep” olduğunu ifade eden münekkit, bu hataların ne olduğunu serdetmek yerine voyvodalığa ait muhasebe defterlerine nasıl ulaşabileceğini temayüz ve rüçhanı kendinden menkul bir tavırla öğretir. Ali Paşa'nın İstanbul'dan çıkarılması ve Yeni-il voyvodalığı görevini alması, eserde onun siyasi hizipler arasındaki konumunu tespit etmek üzere çeşitli veçhelerden izah edilmiştir. Bu belge üzerinden yine defter kayıtlarına yol açan Dr. Çetin, “pek çok kıymetli verinin tespit edilemediğine” hayıflanırken, bulduğu muhasebe kayıtlarının biyografinin “omurga”sında nasıl bir boşluğu doldurabileceği, bu defterlerin Paşa'nın Yeni-il voyvodalığı yıllarında vaki olmuş çok sayıda meselenin yorumunu ne yönde değiştirdiği, hangi “eksik hatalı değerlendirmelere” sebebiyet verdiği gibi meselelerle hiç vakit kaybetmez. Onun yerine Ali Paşa'nın Yeni-il voyvodalığı görevi esnasında tutulmuş bir defterden iki varağı yazısının ekinde paylaşmayı tercih eder. Bu defterlerin de nasıl “bulunduğu” hakkında ders vermeyi ihmal etmeyen münekkit, biyografi metninin herhangi bir şekilde ihtiyaç duymadığı, bu kitap için tarihsel bağlamı olmayan bilgilerin eklenmesini yeni baskılar için salık verir. Biyografi metni ile herhangi bir irtibat kurmak yerine, dipnotlardaki akışı, kullanılan belgelerin cinslerini (özellikle de defter olmayanlar Dr. Çetin'in tepkisini çekmiş gözükmemektedir) takip eden münekkit için vesikanın mana ve bağlamı gibi kaygılar göz ardı edilebilir görünmektedir. Bir biyograf konu ettiği şahsın kariyerinde, şahsıyla doğrudan ilgili olmayan, idarî-malî her vesikayı nakletmek zorunda mıdır? Ali Paşa'nın sadaret dönemindeki bütün divan defterlerini biyografiye eklemek mi gerekirdi? Ya da onun sadaretindeki çeşitli tüm muhasebeleri defterlerden toplu veri olarak aktarmak mı lazımdı? Dr. Çetin birkaç sayfaya ve dipnota odaklanıp, neyin olup-olması gerektiğine dair hüküm verebilecek salahiyyete sahip olduğu zehabıyla; biyografi inşa, bağlam ve tarih yazımının ilkelerini uzmanı olduğu defterolojiyle karıştırmıştır.
- 5- (Akbulut, 2022: 75-76) hakkındaki yoruma cevaben: Dr. Çetin bu noktada aslında sayfa 77-78'den bahsetmektedir, sehven 75-76 yazmıştır. Bu sayfalarda Ali Paşa'nın oğullarından Mehmed Gâlib Bey'in de 1774'te kapıcıbaşı olarak atandığına dair Cevdet tasnifinden bir ruus tezkiresi kullanılmıştır. Bu noktada da Dr. Çetin ruus defterlerine bakmanın zorunlu olduğu fikrini vurgular. Tenkidin bu noktasındaki iddianın garipliğini fark eden yazar şöyle sorar: “Biyograf kullanabileceği bir bilgiyi belgelerden elde ettiyse defterleri incelememiş olmasının ne gibi bir mahzuru olabilir?” Münekkidin bu soruya cevabı da önemlidir: “Bürokratik pek çok işlemin atlanmasına neden” olabilir. Bürokratik bir kurum hakkında bir etüt için geçerli olabilecek bu cevabın, biyografi ve tarih yazımı için bir geçerliliği yoktur. Bir ruus tezkiresi ile bir ruus defterinde bulunacak kaydın tarihsel bilgi olarak farklılık doğuracak yanları muhakkak olabilir. Eğer bu yanlar tespit edilirse haklı ve ilmî bir tenkit ortaya çıkacaktır. Ancak ortada böyle bir durum yokken (ayrıca ileri sayfaları okuyacak sabırlı okurların

göreceği üzere başka yazılı kaynaklarla da desteklenen) bir bilginin muhtemel tüm kaynaklardan neden teyit edilmesi gerekmektedir? Sahtelik şüphesi olmayan bir tezkirenin bilgi değeri şayet tartışma konusu ise, defterin bilgi değeri neden daha üstündür? Merkez bürokrasisinin yapısı için defterlerin daha güvenilir ve bütüncül bilgi vermesi perakende evrakın tarihsel (ve biyografik) bilgiye erişimdeki zayıflığını nasıl ispat eder? Defteroloji konusunda uzman olmak, defterden gelmeyen vesikayı yok hükmünde saymayı mı gerektirir? Bununla birlikte Dr. Çetin'in bu eleştirisinin başka bir boyutu da dikkat çeker ki bahsedilen atamanın mezkûr sayfalardaki tarihsel bağlamla ve anlatıyla maalesef uzaktan yakından alakası yoktur. Bu sayfalar Ali Paşa'nın silahşörlükten kapıcılığa geçmiş olduğunu, oğlu Mehmed'in de tıpkı babası gibi ileride bu kariyer çizgisini takip edeceğini izah eder ve bunu bir belge ile ispatlar. Ayrıca bu kariyer çizgisinin çağdaş bazı paşaların oğulları için de geçerli olduğu kaynaklarıyla gösterilir. (s. 78, d. n. 133)

Yine aynı satırlarda münekkit birdenbire sayfa 433'e, dipnot 376'a geçiverir. Bu sefer eleştiriye konu, Ali Paşa'nın diğer oğlu Mustafa Said Bey'in bir malikâne hissesi devridir. Münekkit burada da kullanılan belgeyi makbul bulmaz ve bu sefer dersi biraz kısa tutsa da hangi defterlere bakılması gerektiğini not eder. Bu defter ısrarını (yine bağlamsız yorum yapmanın verdiği huzursuzluğun bir göstergesi olarak) "daha uzun periyotları içeren orijinal bilgiler tespit" etmek olarak gerekçelendirir. Buradaki paragraf ve sayfaların önünde-arkasında Mustafa Said Bey'in "uzun periyotlu" malikâne bilgilerine ihtiyaç yoktur. Zira söz konusu kitap bir biyografidir, "orijinal bilgiler" ansiklopedisi değil. Bu kitap bir hayatı çeşitli tezler çerçevesinde resmeder, malumatfuruşluk iddiası taşımaz. Bağlamsız bir okumanın bağlamsız eleştiriye getirmesi durumu işte bu şekilde meydana gelir. Taşlayacak şeytan aramaktan tavafa vakit kalmaması kendini bir kere daha göstermiştir.

Dr. Çetin kitabın bir bölümünün bazı sayfalarının bazı dipnotları üzerinden bürokratik işleyiş ve arşiv kaynağı kullanımı hususlarına yönelik verdiği derslerden sonra nihai hükümlerini verir. Ancak cımbızla okuma metoduyla, kitabın defter serileri doğrultusunda "baştan sona yeniden yapılandırılması"na tavsiye edecek kadar hayati hataları nerelerde gördüğünü açıklamaya girişmez. Yazısının özet kısmında, "ciddi metot ve bilgi hatalarından" bahseden "hatalarla malul" olduğunu ilan ettiği kitabın tamamını bile değerlendirmeyen münekkit, kitabın hangi "ciddi tashihler" ile "daha değerli hâle" gelebileceği sorusunu havada asılı bırakır. Kitabın metoduyla ilgili tek bir ifade bile metinde yer almazken, "ciddi" olarak reklam edilmiş hata ilan edilen mugalatanın, kitabın kurgusu, iddiası, anlatısı ile hiçbir alakası yoktur. Bu muğlak ve temelsiz ithamların metin boyunca tehlikeli ve nezaketsiz bir üslupla bezenmesi ise bambaşka bir problemdir. Aslen İbnülemin Bahriye fonundan olan numara ve tarih künyesi verilmiş, sehven Cevdet Bahriye yazılmış *bir* belgeden yola çıkarak "Bu vesile ile arşiv kaynaklarının kod, tarih ve numaralarının müellif tarafından yeniden gözden geçirilmesinde yarar olduğunu belirtmek gerekir." ifadesi diğer tüm alakasız hususlarla beraber bir iz bırakma gayesine işaret eder. Bazen bu tür hataların ortaya çıkabileceği erbabının malumudur: aynen münekkidin eseri değersizleştirmek üzere kaleme aldığı söz konusu yazısında, yukarıda değinilen s. 77-78'in yerine s. 75-76'yı zikretmesi gibi.

Dr. Çetin'in hükümleri yanında verdiği bir tavsiyesi ise kitap boyunca geçen bazı ifadelerin "genel okuyucu için kolaylaştırıcı" olacak şekilde çıkarılabileceği yönündedir. Bu kitabın, keyfiyeti nâ-malum bir "genel okuyucu" kitlesine hitaben yazılmadığının, bir doktora araştırmasına dayanması ve ilmî hakem heyeti bulunan "Timaş Akademi" isimli bir yayınevinden çıkmış olmasından anlaşılması beklenirdi. Kitabın esas muhatabı olan tarihçiler ve sosyal bilimciler için ise çoğu çeşitli evrak ve defterlerden (!) doğrudan alıntı olan bu "yorucu ifade ve terkipler" in, bu kaynaklarla pekâlâ hemhal oldukları kabulünden hareketle yorucu olmayacağı, olsa bile lügate başvurma yorgunluğuna katlanabilecekleri varsayılmıştır. Bu konuda sunulan ilginç bir husus da "Câ'e Nizâmü'l-Mülk: Ali Paşa'nın Mali ve Askeri Reformları" (s. 333) ifadesinin de "genel

okuyucu” için kolay olmayan ifade örnekleri arasında sayılmış olmasıdır. Bir bölüm başlığında geçen bu “yorucu” ibarenin sırrını çözmek için iyi niyetle bölümün ikinci sayfasına (s. 334) kadar sabretmek yeterlidir. Nitekim bu ifadede italik yazılmış “Câ’e Nizâmü’l-Mülk” ibaresi Ali Paşa’nın sadaretine düşülmüş bir tarih olup kitapta referans verilen zamanın kaynaklarında da geçmektedir. Her ne kadar bir “defterde” değil de çağdaş tevarihde geçse de -tıpkı kitabın başlığındaki “Şeyhülvüzerâ” ibaresi gibi- bir *tarih* olması ve çağdaşları tarafından söylenmiş olması dolayısıyla tarihsel bağlamda bölümün argümanlarının çıkış noktalarından birini teşkil eder. Bu garip tenkit, bağlamdan kopukluğu gösterdiği kadar, münekkittin önündeki kitaptan ziyade defterlerle vakit geçirdiğini de bir kere daha izhar eder.

Tenkit adı altında yayımlanan, kitabı tenkit etmekten ziyade anlatı ve kurgu ile irtibatsız bilgilerin sunulduğu bu yazı kitabın kurgusu, yapısı ya da tarihsel tezleriyle alakalı herhangi bir değişikliği icap ettirmemektedir. İşaret edilen birkaç teknik düzelti ve kurguyu değiştirmeyen, ancak teyit eden ekleme ise gelecek baskılarda kitaba eklenecektir. Dr. Çetin’e her ne kadar eserimin kısa bir bölümünü kapsıyor olsa da değerli katkı, görüş ve düzeltileri için teşekkür ederim.

Kaynakça

- Akbulut M. Y. (2022). *Hekimoğlu Ali Paşa: Paşalar çağının şeyhülvüzerası*, İstanbul: Timaş Akademi.
- Çetin E. (2023). Hekimoğlu Ali Paşa: Paşalar çağının şeyhülvüzerası (Mehmet Yılmaz Akbulut) *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 78, 511-521.